

Širdies istorija

Vilmos Voigt

Straipsnyje aptariami viduramžių pasakojimai apie naktį miegant pavagiamas ir vėliau su-
plėšomas ar suvalgomas širdis. Viena svarbiausių ir gražiausių „širdies vagystės“ scenų ran-
dama garsiojoje Renjė I Anžujiečio, vadinamo Geruoju (1409–1480), meilės alegorijoje *Le
livre du couer d'amours épris*, parašytoje iki 1477 metų. Keistą viduramžių Europos literatū-
ros motyvą – „mylimojo širdies suvalgymą“, paprastai vadinamą vokišku vardu Herzmäre
(= Širdies pasakojimas), siejame ir su vėlyvosios Senovės Indijos pasakojimais. Europietiški
tekstai apie raganas dažnai pasakoja apie širdis valgančias moteris. Kalbant apie tikėjimą,
sietiną su širdį valgančių raganų kilme, ankstyvieji vokiški šaltiniai, paneigiantys (ir kartu
cituojuantys) pagonių tikėjimą, turi didžiausios svarbos.

Pagrindiniai žodžiai: viduramžiai, pasakojimas, mylimasis, širdis, valgymas, moterys

*sagen unde singen
von herzeclichen dingen*

Konrad von Würzburg,
Das Herzmaere, apie 1260

Pagrindinė daugelio viduramžių (ir vėlesnių laikų) pasakojimų tema – žmonės, ku-
rie dėl priverstinės ar nelaimingos meilės, savo ar ne savo noru pavagia, suplėšo ar
suvalgo partnerio širdį. Nesiplėsdamas į visas šio pasaulinio motyvo variacijas¹, su-
sitelksiu tik ties kai kuriais gerai žinomais ankstyvojo meno ir literatūros kūriniiais,
susijusius su šia nepakartojama tema.

Kaip teisingai pastebi Schrade'as savo reikšmingoje studijoje apie širdį kaip
meno objektą ir istorijos motyvą (Schrade 1969, p. 9–62), viena svarbiausių ir gra-
žiausių „širdies vagystės“ scenų randama garsiojoje „gerojo karaliaus“ Renjė I An-
žujiečio (1409–1480) meilės alegorijoje *Le livre du couer d'amours épris*. Išskirtinai
talentingas ir itin išsilavinęs literatūros ir meno srityse monarchas Renjė poemą pa-
rašė prieš 1477 m., o garsioji Vienos Imperatoriškosios bibliotekos kopija kod. 2597,
kurios antrame lape f. 2r yra geriausiai žinoma „Širdies vagystės“ iliustracija, buvo
sukurta iki 1477 metų. Paveikslas neatspindi pačios poemos pradžios, (2r) 1–6 eilutės

¹ Šis darbas yra didesnės studijos dalis. Už bibliografinės ar kopijavimo paslaugas noriu išreikšti savo padėką keliems asmenims ir institucijoms, tokiems kaip: profesorius Leanderiui Petzoldtui ir dr. Ingo Schneider (Insbrukas), Istvanui Bardoli (Budapeštas). Už leidimą perspausdinti iliustracijas dėkojame Austrijos nacionalinei bibliotekai Vienoje (René d'Anjou, *Le livre du couer d'amours épris*), Fitzwilliamo muziejui Kembridže (René d'Anjou, *Le Mortifiement de vaine plaisance*), Vokiečių nacionaliniam muziejui Nuremberge (Peter Flotner, *Neid*).

parašytos po iliustracija, tačiau iš esmės tai atskleidžia 40–42 eilutės: *Advis m'estoit et sans mensonge / Qu'Amours hors du corps mon couer mist / Et que a Desir il le soumist*².

Sudėtingoje alegorinėje poemoje pasakojama apie poeto – karaliaus Renjė I (?) meilę. Daugybė daiktavardžių liudija alegorines asmenybes, todėl labai sunku trumpai papasakoti istoriją. Tekste karalius kalba pirmuoju vienaskaitos asmeniu; čia galime išvelgti tam tikrų realių užuominų apie jo meilę. Nepaisant to, kuriamas itin sudėtingas, išsilavinęs, net mistinis veikėjas³.

Poemos įžangos pradžią galėtume apibendrinti taip: išvargintas meilės panorau poilsio ir atsiguliau ant lovos; mano širdis galvojo apie mylimąją. Tą gluminančią naktį tai nutiko pusiau klejojant, pusiau miegant, pusiau pabudus, lyg vizijoje ar sapne. Tai nebuvo melas (41 eilutė): Amūras paėmė mano širdį iš mano kūno (42 eil.) ir atidavė ją Aistrai (43 ir tolesnės eil.), kuri pasakė: „Jei nori, kad tave išklausytų tavo valdovė *Doulce Mercy*, privalai išlaisvinti ją nuo *Honte* ir *Creneur*“.

Iš prozos teksto po rimuotos 56 eilutės ir kitų poemos dalių sužinome, jog po-
nia (*Tres*)*Doulce Mercy* = (itin) Nuostabi Malonė yra valdoma žiauriojo *Reffuzo* (At-
sisakymo) ir *Dangiero* (Pavojaus), saugoma *Honte* (Gėdos) ir *Crainte* (arba *Creneur*,
Baimės). Jaunas vaikinai, (*vif*) *Desir* (Nevaldoma Aistra) ir pavogta širdis („*couer*“ ar
„*cueur*“, tekste šio žodžio rašyba įvairuoja) kartu keliauja po įvairias vietas. Galiausiai
jie atvyksta į *Manoir de Rebellion* (Maišto dvarą), kur į *Doulce Mercy* kambarį įėjusi
širdis yra iš karto pakerima jos grožio. Ji išreiškia savo meilę ir paprašo bučinio. Ne-
delsiant pasirodo *Dangier* su savo vyrais ir stoja į mūšį. *Doulce Mercy* vėl suima *Honte*
ir *Crainte*, ir sunkiai sužeista *Couer* pasiprašo nuvežama į ligoninę, kur lieka iki savo
gyvenimo pabaigos, nes praranda *Doulce Mercy*.

Poemos pabaigoje laukia dar vienas siurprizas. Renjė pabunda iš sapno ir skun-
džiasi tarnui, jog (naktį) Amūras perrėžė jo krūtinę ir atėmė širdį. Apžiūrėjęs krūtinę,
tarnas neranda nė žaizdelės. Ryte Renjė aprašo savo sapną.

Iliustracijoje „pavogtos širdies“ modelis yra paprastas ir aiškus: iš nuovargio ar
dėl ligos lovoje miega žmogus. Pasirodo du naktiniai svečiai, vienas atima širdį ir ati-
duoda ją kitam. Širdis gyva, ji išnaudojama (ir, šiuo atveju, nugalima). Ryte miegan-
tysis prabunda ir pajunta netekęs širdies (nors poemoje tai – tik vaizduotės vaisius).

Vienos rankraštyje (kod. 2597) yra 16 miniatiūrinių iliustracijų, o dar 13 pusla-
pių vietoj iliustracijų yra paliktos tuščios vietos. Nelaimė, paskutinė scena (kurioje
poetas pabudęs aprašo savo meilės sapną) nėra iliustruota. Žinome apie kitas 5 šio
darbo kopijas, dvi iš jų turi tinkamas iliustracijas. „Širdies vagystės“ scena nėra kildi-
nama iš šių iliustracijų, tačiau tai geriausiai žinomas europiečiams būdingo iliustruoto
motyvo pagrindas.

² Cituojama iš Wharton 1980, p. 27. (Įvairūs teksto leidimai skiriasi nedidelėmis, nereikšmingomis detalėmis.)

³ Pagrindinė literatūra apie *Le Livre du couer d'amours épris* žr. (su šaltiniais): Smital, Winkler 1926; Trenkler 1946; Unterkircher 1975; Wharton 1980.

Meno istorikai, Vienos kodekso iliustratorių (vadinamą „*Couer Master*“, arba „*René Master*“) laikantys vienu talentingiausių XVI a. antrosios pusės Europos dailininkų, dažnai aukštino jo meninius ir ikonografinius nuopelnus⁴. Pasak Pächto, *René Master* buvo (šalia Jeano Fouquet) pats talentingiausias savo amžiaus tapytojas. Jis iliustravo dar du karaliaus Renjė darbus (*Theseide, Troilus et Cresside*): *Mortifiement de Vaine Plaisance* ir *Livre de Tournoy*, ir galbūt taip pat *Les Amours de Renault et Jeanne-ton*, taip pat ir mažiausiai du Louis de Beauvau, karaliaus Renjė meilužio, veikalus ir dar kelias kitas knygas. Jo stilių įkvėpė revoliucinga, naujoviška šviesaus tapymo technika Van Eycko stiliumi; iš tikrųjų jis buvo pirmasis klasikinis Prancūzų mokyklos meistras, stebuklingai atskleidęs koncentruotos šviesos efektus.

Visi aukščiau paminėti kūriniai priklauso vienai griežtai teminei Europos meilės alegorijos ir filosofijos tradicijai, tiksliau tariant, Anžu provincijai. Šiuo atžvilgiu reikėtų atkreipti dėmesį į kitus reikšmingiausius karaliaus Renjė kūrinius: garsųjį *Mortifiement...*, kuris buvo sukurtas kaip artima *Livre de couer d'amours épris* kopija. Jo *Traittie de Mortifiement de Vaine Plaisance* (= *Traktatas apie Tuščio Malonumo nužudymą*) yra esė (iš dalies lyrika) apie dangišką meilę (priešingai *Le livre du couer...*, kurioje apdainuojama žemiška meilė). Kaip pastebėjome, *Le Livre du couer...* buvo parengta 1457 m., o ankstyviausi duomenys apie *Mortifiement...* yra tokie: „*S'ensuit une petit traittie d'entre l'Ame devote et le Couer, lequel s'appelle le mortifiement de vaine plaisance, fait et composé par René roy de Sicile, due Anžujiečio. Par lui mandé et intitulé a tres-reve-rend pere en Dieu l'arcevesque de Tours* (= Joannes Bernardi, 1441–1466) <...> *Lequel traittie fur fait en l'an mil CCCC cinquante et cinq...*“⁵. Tai reiškia, jog *Mortifiement* yra keleriais metų jaunesnis nei *Le livre du couer*, tačiau abu išreiškia tą pačią ideologiją.

Įžanginėje *Mortifiement...* dalyje nemirtinga siela skundžiasi prieraišia širdimi, kuri ją iš tiesos kelio veda link žemiškų malonumų. Po įvairių ginčų siela atiduoda širdį į dviejų moterų – Dievo Baimės ir Keršto – rankas, kurios nuveda ją į kalnus; čia gražiame sode prie kryžiaus stovinčios keturios moterys – Tikėjimas, Viltis, Meilė ir Malonė – prikalta nuodėmingąją širdį prie kryžiaus. Kiekvienas jos kraujo lašas reiškia vieną atleistą nuodėmę. Po širdies apvalymo Dievo Baimė ir Kerštas gražina širdį sielai, kuri Dievui sukalba padėkos maldą. Poema baigiasi Tourso arkivyskupo pamėgdžiojimu.

Le Livre du couer iliustracijose širdis (*Couer*) yra gerai ginkluotas riteris, *Mortifiement'e* ji vaizduojama gana schematiškai: raudonos simetriškos formos, kurios puikiai žinomos iš vėlyvojo Europos meno tradicijos. Keturios moterys atskleidžia, jog nukryžiuo simbolizmas yra akivaizdi aliuzija į Viešpaties kančias: „*pour donner a cestui Couer recouvré, que cy nous apportez, vraye medicine, est besoin et nécessité que sur l'arbre de ceste croix, que cy voyez, humblement le posez, a ce que mieulx le puis-sions joindre a la tresbenoiste et sainte passion de son tresbon Saulveur. Si le faites, et*

⁴ Bendras meno istorijos vertinimas (turtingas tolimesnių nuorodų), žr. Pächt, Thoss 1974–1977, Vol. I, 3748; Vol. II, Farbtafel III, ir Abb. 57–73. Speciali į monografiją panaši studija: Pächt 1973–1977, pateikianti daugybę lyginamųjų aspektų.

⁵ Smital, Winkler 1926, Vol. I, p. 104–105. Geriausias žinomas *Mortifiement* leidimas: Lyna, 1926.

chacune d'entre nous trois, par ordre, y mettera et fichera son saint clou. Et puis après Grace divine, avecques sa lance, si Dieu plaist, fera saine playe, de laquelle yssera lors sang abhominable, puant et detestable, de vaine Plaisance, qui si fort et tant luy est, pour vray, grevable" (cituojama iš *Quatrebarbes*, 1846, Vol. IV, p. 52). Iš esmės tai širdies skausmas tiksliausia ir žiauriausia prasme. Širdį vėl sužeidžia moterys.

Vertindamas ikonografinį modelį, kurio laikėsi *René Master*, Trenkleris svarsto, jog širdies vagystės scena turi neįtikėtinų panašumų su Piero della Francesca „*Dream of Emperor Constantine*“ freska, esančia San Francesco bažnyčioje Areze. Kūrinys buvo baigtas iki 1466 m.; sustingę sargai, miegantis valdovas ir angelas, nutviektas iš nematomo šaltinio sklindančios šviesos, galėjo pasitarnauti kaip *René Master* modeliai (Trenkler 1946, p. 6–7). Yra ikonografinių paralelių tarp karaliaus Renjė iliustracijų ir europietišku tapybos darbų, tačiau tai vis dėlto yra už šios esė ribų (žr. jau minėtus Pächto darbus).

Žinoma apie aštuonias iliustruotas *Le Mortifiement de Vaine Plaisance* kopijas ir dar tris – be paveikslėlių.

Kalbėdamas apie iliustracijas, Lyna savo knygoje atkūrė pačius įspūdingiausius piešinius⁶; jie parodo meno ir ideologinės tradicijos panašumus ir skirtumus. Vienu populiariausių paveikslų laikoma iliustracija „Siela, laikanti širdį prie krūtinių“. Jame vaizduojama nuoga sparnuota moteris (*Anima* = moteriškos giminės lotynų kalba), priglaudusi simbolinę didelę širdį po kairiąja (nuoga) krūtimi. Kitose iliustracijose Siela pokalbių metu tokiu pat būdu laiko širdį arba atiduoda ją Atgailai ir *Crainte de Dieu* (= Dievo Baimei). Širdį prie Kryžiaus prikala keturios dorybės. (Atgaila ir *Crainte de Dieu*, kaip ir keturios „dorybės“, vaizduojamos kaip moterys su vienuolių abitais.) Galiausiai apsivaliusią širdį (vis dar prikaltą prie T formos *patibulum*, skersinio) *Crainte de Dieu* ir Atgaila grąžina Sielai. Penkiose iš devynių Kembridžo (Fitzwilliamo muziejus, Ms. 165) egzemplioriaus iliustracijų vaizduojama nepamirštama ir įspūdinga širdis.

Paryžiaus egzemplioriaus (Nacionalinė biblioteka, Ms. fr. 19039) iliustracijos nutapytos skirtingai, nors tema ir ikonografinis modelis išlieka tokie patys. Siela aprenpta kaip vienuolė, tačiau jos viršutinė kūno dalis nuoga, krūtys nepridengtos; vėlesnėse scenose ji pasirodo ir su saviplakės botagu.

Tokia pati saviplakės iki pusės nuoga figūra Metz'o egzemplioriuje pasiūlo savo širdį Atgailai ir *Crainte de Dieu*, tad nukryžiovimo motyvas, kaip ir apvalytos širdies atgavimas, atskleidžia to paties laiko tapybos tradiciją.

Pierponto Morgano bibliotekos egzemplioriuje tie patys epizodai nutapyti kitu būdu, tačiau į vienuolę panašios saviplakės figūros nukryžiovimas, širdies atgavimas ir kitos scenos iš esmės yra tos pačios.

Berlyno egzemplioriuje vaizduojama labiau valstietiška nei bajoriška aplinka. *Chantilly* egzempliorius žinomas kaip labai elegantiškas. Iliustracijose tęsiama aukščiau aprašyta tradicija.

⁶ Lyna 1926, kartu su specialia byla, vadinama „*Planches documentaires*“.

Trumpai tariant, ši iliustracijų grupė pristato tokius motyvus kaip moterį, laikančią, siūlančią, atgaunančią savo širdį; kartais sparnuotą, kartais besparnę figūrą; trijų arba keturių moterų kankinamą širdį (dorybių ar į princeses panašių gražuolių, kurios buvo įprastos alegorijose apie dangiškąją meilę).

Vėlesnėse europietiškosiose tradicijose meilė ir širdis (mene ir literatūroje, ypač poezijoje) ir toliau yra neatskiriami teigiamos ir neigiamos magijos elementai. Tačiau, kaip žinoma, seniausi rašytiniai iliustruoti atvejai randami karaliaus Renjė darbuose⁷.

Prieš darant tolesnes išvadas, reikia paminėti keistą viduramžių Europos literatūros motyvą – „mylimojo širdies suvalgymą“⁸. Paprastai vadinama vokišku vardu *Herzmare* (= Širdies pasakojimas), ši istorija gali būti kilusi iš vėlyvosios Senovės Indijos! Europoje pirmasis jos paminėjimas buvo *Lai de Guiron* (Pietų Prancūzija, XI a.), tačiau tekstas dingio ir išliko Tomo Bretaniečio *Tristane*. Provincialų trubadūrą Žilberą Kabenšteinetį (de Cabestaing, gyvenusį tarp 1180 ir 1215 m. Rusijoje) įsimyli šeimnininko žmona Sermonde, todėl šis savo poemose aukština jo turtus. Šeimnininkas jį nužudo, išplėšia širdį, iškepa ją ir per šventę pavaišina žmoną. Jai pasimėgavus skaniu patiekalu, šeimnininkas atskleidžia tiesą. Sermonde atsako, kad po šio skanaus maisto ji daugiau nieko nebevalgys, ir nusižudo iššokusi per balkoną (ši istorija taip pat galėjo įkvėpti Boccaccio, kuris *Decamerone* IV, 9 pamini protagonistą Guiglielmą Guardastagno). Petrarca, Hansas Sachsas ir Stendhalis taip pat plėtojo šį motyvą.

Dvi labiausiai priimtose viduramžių literatūros versijos yra iš to paties amžiaus. Vokiškąją sukūrė Konradas Virsburgietis (apie 1220–1287 m.). Jis buvo Gotfriedo Strasburgiečio sūnus ir gyveno Strasbūre ir Basle. Savo *Herzmaere*⁹ (eiluotoje istorijoje, priskiriamoje maždaug 1260 m.) jis prie pagrindinės temos prideda nereikalingų sudėtingų motyvų. Šiame kūrinyje meilužis yra riteris, kuris, norėdamas nuraminti įtarų vyrą, iškeliauja kartu su piligrimais į Šventąją žemę. Pakeliui jis miršta, tačiau prieš mirdamas įsako tarnui balzamuoti jo širdį ir su krepšiu perduoti damai. Pavydus vyras suranda tarną, atima krepšį ir įsako virėjui ypatingu būdu paruošti širdį. Po valgio žmona supranta, ką suvalgys. Jos širdis sudaužyta, todėl ji seka buvusiu meilužiu ir miršta.

⁷ Dėl panašių meno motyvų kyla kitų įdomių problemų, pvz., „*Love Magic*“ paveikslas šiandien priskiriamas „*Der Liebeszauber*“, XV a. tapytojui iš Žemutinio Reino regiono (inv. Nr. 509), kartais priskiriamas Janui van Eyckui, *Museum der bildenden Künste*, Leipcige; prancūziškas „širdies siūlymo“ gobelenas („*L'offrande du coeur*“, gobelenas iš Arraso, XVI a. pradžios *Musée des Thermes* ir *Hôtel de Cluny* Paryžiuje) ar Peterio Flotnero „Pavydas“ („*Der Neid*“) pagrindinis Vokiečių nacionalinio muziejaus Nuremberge kūriny. Ypač Flotnero (1490(–1495)–1546) alegorija apie vieną iš didžiausių nuodėmių – pavydą, vaizduojamą kaip širdį graužianti sparnuota būtybė, parodo tiesioginį ryšį su mūsų tapybos darbais.

⁸ Žr. *Herzmare* įvairiose vokiškose enciklopedijose ir literatūroje apie žemiau cituojamus kūrinius. Įrašas *Enzyklopädie des Märchens*, kurį pamačiau tik pabaigęs savo studiją, suteikia papildomų įžvalgų lyginamajai šio motyvo analizei: Gier 1990.

⁹ Žr. naujausią leidimą: Schröder, Rölleke 1981 (paremtą Schröderio ankstesniu leidimu, su naujomis H. Rölleke pastabomis). Trumpa Konrado Virsburgiečio gyvenimo darbų santrauka: Brunner 1985, su gausia bibliografija.

Prancūziškoje istorijos versijoje eiliuotas romanas (*Li roumans dou chastelain de Couci et de la dame de Fayel*, priskiriamas 1285 m.)¹⁰ prasideda Coucy pilies prižiūrėtojo ir Damos, pono Fayelio žmonos, slaptu meilės aprašymu. Šeimininkas bando paspėsti jiems spąstus. Jis pasiūlo piligriminį žygį į Šventąją žemę, tačiau netrukus pakeičia planus. Prižiūrėtojas išvyksta vienas ir pakeliui miršta nuo žaizdų. Vėliau pateikiamas motyvas apie balzamuotą širdį; vyras suranda krepšį su širdimi, paruošia klaikųjį patiekalą, ponias Fayel jį suvalgo ir, supratusi tiesą, iš karto miršta. Istorijoje herojumi pripažįstamas trubadūras, Coucy pilies prižiūrėtojas.

Pikardijoje iš tikrųjų gyveno prancūzas trubadūras tokiu vardu (mirė apie 1190 m.). Jis dingio per trečiąjį Kryžiaus žygį – taigi istoriškai neneigtina, jog tai buvo poetas, kurio širdį suvalgė. Istoriniai šaltiniai pasakoja apie tikrąjį Gajų Tureti, Coucy pilies prižiūrėtoju dirbusį tarp 1186 ir 1203 metų. Aišku, apie jį sužinoma vėliau, nes tema „meilužis, kurio širdis suvalgoma“ jau žinoma. Gali būti, jog egzistavo istorija, pasitarnavusi kaip tikslus ir Konrado Virsburgiečio, ir *Romans de Chatelain de Coucy* parašiusio prancūzo modelis. „Coucy kaštelionas“ galėjo atsirasti kaip istorinis pasakojimas, o motyvas apie poetą, mirusį piligrimų žygyje, – iš trubadūro gyvenimo.

Eiliuotasis romanas buvo labai populiarus; mes taip pat žinome apie 1380 m. išleistą prozos variantą, išverstą į olandų ir anglų kalbas. Po 1581 m., kai buvo perspausdintas šis tuomet 200 metų senumo prozos veikalas, tema pradėta kopijuoti visame pasaulyje. Dešimtys prancūzų, italų ir vokiečių poemų ir net operų plėtojo šią temą, nes ji žavėjo plačiąją publiką¹¹.

Kita vokiška versija dar kartą patvirtina temos populiarumą. 1276 m. buvo nužudytas garsus *Minnedienst* poetas Reinmaras Brembergietis. Jis savo poemose (remdamasis vokišku rafinuotos meilės principu) teigė, jog jo širdis yra ne kūne, bet priklauso damai. Galbūt dėl šios priežasties netrukus, spėjama, XIII a. pabaigoje, buvo parašyta „Brembergeriečio giesmė“. Joje Brembergeriečio širdį suvalgiusi Austrijos princesė liaujasi valgyti ir po 12 dienų miršta¹². Į vokiečių tautosaką pateko įvairūs šios giesmės variantai¹³. Istorija perkuriama vokiškame *Meistergesang*, pavadintame „*Ein hiibsch lied von des Brembergers endt und todt, in des Brembergers Ton*“.

Nuostabūs filologai, tokie kaip Gastonas Paris, Johnas Meieris, J. Matzke, K. Nyropas, Wolfgangas Stammlieris, V. M. Žirmunskis ir kiti, parengė reikšmingų studijų apie temos kilmę, paplitimą ir pokyčius¹⁴. Gerai žinoma Europos baladėse (žr. *Deutsche*

¹⁰ Geriausias leidimas su detaliais komentarais: Matzke, Delbouille 1936.

¹¹ Žr. komentarus aukščiau paminėtuose leidiniuose. Dėl santraukos žr. Frenzel 1962, p. 268–271. Ji dažnai paliečia temą ir kituose savo kūriniuose.

¹² Žr. Schröder, Rölleke 1981, p. 112–114.

¹³ Žr. „The Bremberger“, Nr. 16. In: Meier 1935, p. 161–170. Populiarus naujesnis leidimas su bibliografinėmis užuominomis: Röhrich, Brednich 1965–1967, Vol. 1, p. 127–130.

¹⁴ Žr. svarbiausias studijas su nuorodomis į ankstesnes ar panašias publikacijas: Hiiffer 1869; Beschnidt 1879; kai kurie Gastono Paris darbai, skirti šiai temai: 1879, perspausdintas su pakeitimais 1881, apie Indijos ryšį: 1883; ypač apie Boccaccio: Cecioni 1888; nuodugni santrauka Patzig 1891; Nyrop 1908; Lorenz 1909, p. 117–138 (apie vėlesnę istorijos įtaką G. Verdi (!), neįtraukta į papildomus duomenis apie Coucy kašteliono motyvo sklaidą; Matzke 1911 (šioje ir kitose ankstyvosiose studijose jis rinko

Volkslieder–Balladen Nr. 16 „Der Bremberger“ ir Nr. 17 „Grausiges Mahl“) ši tema pateko ir į tarptautinį Antti Aarne's ir Stitho Thompsono liaudies pasakų katalogą kaip AT 992 tipas „Suvalgyta širdis. Svetimautoja, jai to nežinant, priverčiama suvalgyti meilūžio širdį“. Lengva apibendrinti europietišką formą: savo (sėkminga) meile moteriai besigiriantis poetas nužudomas, o pavydus vyras galiausiai patiekia poeto širdį kaip gardų valgį poeto mylimajai ir žmonai, kuri ją suvalgo ir miršta. Kai kuriais atvejais vyras (ar jo žmonės) nužudo poetą, arba tiesiogine prasme išplėšia jo širdį.

Žilberas Kabenšteinitis (de Cabestaing) mirė 1215 m., Boccaccio *Dekameronas* buvo parašytas po 1348 m., Konrado Virsburgiečio *Herzmaere* priskiriama maždaug 1260 m., prancūziškas *Chastelain de Couci* baigtas maždaug 1285 m., o vokiečių minzingeris Reinmaras Brennenbergietis mirė 1276 metais. Taigi istorija buvo žinoma jau XIII a. pabaigoje Regensburgo provincijoje ir neprarado populiarumo dar daugelį šimtmečių.

Daugiau kaip prieš šimtą metų (1879 m.) klasikinėje lyginamosios literatūros studijoje Gastonas Paris padarė prielaidą, jog visi šios viduramžių istorijos variantai kilo iš vieno šaltinio – senųjų keltų žodinės tradicijos, pirmą kartą minimos garsiajame Tomo Bretaniečio *Tristano* epizode (maždaug 1160 m.). Būtent čia Izolda paprašo pakviesti pasirodyti gerai žinomą *Lai Guironq* (originalus tekstas dingęs, todėl likęs tik citatose). Vyras poeto Guirono širdimi pavaišina savo žmoną (žr. 834–843 eilutes Stewarto Gregorio leidime, 1996 m.):

834 En sa chambre se set un jor E fait un lai pitus d'amur: Coment dan Guirun fu supris, Pur l'amur de la dame ocis Que il sur tute rien ama, E coment li cuns puis dona	(834) Vieną dieną ji sėdėjo savo kambaryje Ir rašė tragišką baladę apie meilę: Kaip mano viešpaties Guironas buvo netikėtai nužudytas Dėl meilės damai, Kurią jis mylėjo už labiau už viską, Ir kaip įvertinti vieną jos viešpaties dieną
840 Le couer Guiron a sa moillier Par engin un jor a mangier, E la dolur, que la dame out Quant la mort de sun ami sout.	(840) Guirono širdis buvo paruošta Ir duota valgyti apgavo savo žmoną duodamas jai, Ir iš liūdesio ponia pajuto, Kai ji sužinojo apie savo mylimojo mirtį ¹⁵ .

Po ketverių metų (1883 m.) ką tik pradėtame leisti *English Folk-Lore Journal* Reverendas C. Swynnertonas publikavo straipsnį *Four Legends of King Rasalu of Sialkot*¹⁶. Viename iš tekstų (labiausiai priskirtina X a., kitaip sakant, senesniame

duomenis, kuriuos paskui panaudojo kritiniame leidime: Matzke, Delbouille 1936); Hauvette 1912; Zanders 1913; Hibbard 1924; Langfors 1924; Meier 1934; Matzke, Delbouille 1936, esp. xlvi–lxiii; lxxvi–xcvi; Stammner 1963; Zhirmunsky 1979 (išleistas 1965); apie Vergi pilies prižiūrėtojo istoriją žr. modernų kritinį leidimą su išsamiais komentarais: Stuij 1970; Arrathoon 1975, ir populiarųjį leidimą: Stuij 1985 (su tolimesnėmis nuorodomis). Turėčiau pridurti, jog šis šaltinių sąrašas toli gražu nebaigtas. Iš vengrų mokslininkų tyrinėjimų išsiskiria Pálo Lakitso darbai (1966, 1967).

¹⁵ Lai Guironas minimas kaip Thomas *Le Roman de Tristan*, posmai 833–846. Žr. Gregory (red.) 1996, tekstas ir vertimas, p. 44–45.

¹⁶ Lai Guironas minimas kaip Thomas *Le Roman de Tristan*, posmai 833–846. Žr. Gregory (red.) 1996, tekstas ir vertimas, p. 44–45.

¹⁶ Swynnerton 1883, 1884, net 1903, naujas, jungtinis leidimas 1908. Pasakojimas pirmą kartą buvo užrašytas Jameso Abbotto Kalkutoje maždaug 1854 metais.

nei kitos europietiškos versijos) pasakojama apie radžą Rasalu. Vyrui senstant, jo žmona Kokilan tapo nelaiminga. Kaimynas radža Hodi prisigerina karalienei, ir jie du tampa meilūžiais. Apie tai karalius sužino iš papūgos, kuri jam papasakoja apie išdavystę; karalius miške užmuša Hodi, nupjauna jo galvą, išplėšia širdį ir pateikia ją kaip medžioklės laimikį. Žmona širdį suvalgo, tuo prisipažindama svetimavusi, ir pagiria valgio skonį – tai geriausia, ką ji kada nors valgiusi. Rasalu papasakoja jai tiesą, karalienė iššoka per balkoną ir žūva. (Žinomi keli istorijos variantai, todėl yra nedidelių jos savižudybės ir maisto paruošimo bei kitų skirtumų.)

XIX a. lyginamoji psichologija darė prielaidą, jog skirtumai tarp tolimų regionų tekstų atsirado dėl migracijos, kaip ir šiais atvejais. Gastonas Paris buvo linkęs su tuo sutikti (Paris 1883), ir net Žirmunskis, karštas tipinių panašumų kaip genetinių panašumų priešingybės gynėjas, sutiko su šiuo sprendimu. Iš Indijos žinome tik Punjabo liaudies sukurtus pasakojimus apie radžą Rasalu, kuriose suvalgytos širdies tema pasirodo kaip viena iš daugelio istorijų; istoriškai herojus galima atsekti iki I–II a. po Kristaus. Todėl negalime manyti, jog europietiški tekstai padarė įtakos indiškims. Punjabo istorijose tokia forma, kokia jas pažįstame, galima rasti musulmonų perkurtų istorijų apie Rasalu pėdsakų. Dėl šios priežasties manome, jog istorijos atėjo iš Indijos į Europą, tiksliau į Provanso regioną. Tai nutiko ne daug vėliau nei pasirodė seniausias žinomas europietiškas variantas, kitaip sakant, apie XII a. ar anksčiau. Tais laikais Kryžiaus žygiai galėjo pasitarnauti kaip gera prielaida galimiems ryšiams tarp musulmoniškos Indijos ir ikiprovansietiškujų poemų.

Įsidėmėtinas bruožas Indijos ir viduramžių Europos istorijose – tai, jog abiem atvejais istorijos yra gerai išplėtotos ir sutampa net smulkiausias detalės (širdies išplėšimas, iššokimas per balkoną ir kt.), tačiau randame ir kiekvienai tradicijai būdingų originalių motyvų. Indiškoje versijoje radža laimi žmoną šachmatais, pasakojamos medžioklės scenos, kartais net tautiečiai keršija už meilūžį valdovui; europietiškoje versijoje egzistuoja piligrimystė, meilūžis yra poetas, kuris giriasi savo sėkme meilėje. Abiejose tradicijose trūksta paprastos ir suprantamos gerai žinomos magiškos motyvacijos valgyti širdį. Tai buvo daugelyje pasaulio šalių plačiai paplitęs fenomenas – žmonės valgė sumedžiotų žvėrių ar nugalėtų priešų širdį tam, kad gautų galios ar parodytų savo viršenybę. Visuose mūsų temos variantuose maistas turi daug platesnes reikšmes – kaip bausmė svetimavusiai žmonai. Tai žiauru ir senamadiška, tačiau iš esmės prieštarauja pirminei maginei formai, kai būdavo suvalgomi nugalėtų priešų širdys. Jei vyro kerštą priimsime pernelyg rimtai, jis pasieks savo pirminio tikslo priešingybę: jis nesunaikins meilės, ir ryšį tarp meilūžių pavers amžinu ir simboliu. Tai puikiai atskleidžiama moteriai pagyrus itin skanų maistą ir ūmiai sureagavus į mylimojo savižudybę, pasirinkus jo likimą.

Trumpai tariant, itin stilizuotas literatūros tekstas plėtojant *Herzmäre* įgavo ilgalaikį populiarumą.

Europietiški tekstai apie raganas dažnai pasakoja apie širdis valgančias moteris¹⁷. Ši tema, kuriai reikia atskiros studijos, yra neatskiriama nuo ką tik aptartos literatūrinės ir meninės tradicijos. Kalbant apie tikėjimą, sietiną su širdį valgančių raganų kilme, ankstyvieji vokiški šaltiniai, paneigiantys (ir kartu cituojantys) pagonių tikėjimą, turi didžiausios svarbos. Garsusis *Indiculus superstitionum et paganiarum* (paprastai priskiriamas VIII a.) XXX sakinyje prilygina moterį, valgančią Mėnulį (kitaip tariant, sukeliančią užtemimą) moteriai, kuri tarp pagonių paima vyrų širdis („De eo, quod credunt, quia femine lunam comendet, quod possint corda hominum tollere iuxta paganos“) (4 pav.) Iš dalies šis tikėjimas buvo žinomas dar anksčiau, tačiau tai būtų kito darbo tema¹⁸.

Europos literatūros tradicijos (*femme fatale* ar *La belle dame sans merci*) į istoriją apie „širdis valgančias moteris“ įrašė naują skyrių. Goethe's *Die Braut von Korinth* (1798) ar Coleridge's *Christabel* (1816), kartu su Keatso balade *La belle dame sans merci* (1820) priklauso tai pačiai tradicijai. Mario Praz savo populiarioje knygoje *La came, la morte e il diavolo nella letteratura romantica* destruktiviam vampyrui poezijoje paskiria visą skyrių¹⁹. Kaip žinome iš literatūros, tamsioji meilės pusė, pavojai ir mirtys, kurias sukėlė moterys, yra neatskiriama daugelio istorijų apie širdį dalis²⁰.

Literatūra

- Arrathoon, L. A. 1975. *La Chastelaine de Vergi*. Princeton: Thesis.
- Beschnidt, E. 1879. Die Biographie des Trobadors Guillen de Capestaing und ihr historischer Wert. (Dissertation.) Marburg/L.
- Brunner, Horst. 1985. "Konrad von Wurzburg". In: Kurt Ruh (Hrsg.) *Die deutsche Literatur des Mittelalters Verfasserlexikon. Begründet von Wolfgang Stammer, fortgeführt von Karl Langosch*. (Zweite, vollig neu bearbeitete Auflage) 5. Berlin–New York, p. 272–304.
- Cecioni, G. 1888. "La leggenda del cuore mangiato e tre antiche versioni in ottava rima di una novella del Boccaccio". In: *Rivista Contemporanea*, 3, p. 336.
- Frenzel, Elisabeth. 1962. Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte. (Kroners Taschenausgabe 300.) Stuttgart.
- Gier, Albert. 1990. "Herzmäre". In: Ranke, Kurt (begründet von), Brednich, Rolf Wilhelm (Hrsg.) *Enzyklopädie des Marchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Berlin–New York, Band 6, Lieferung 4/5, p. 933–939.
- Gregory, Stewart. 1996. *Thomas of Britain: Tristan*. New York (Garland Library of Medieval Literature: Series A, Vol. 78.)

¹⁷ Preliminarią medžiagą apie širdis valgančias raganas rasite mano studijoje „La belle dame sans merci – Homok, Amhagen 1735“ (*Acta Ethnographica Hungarica*, 1991–1992, 37, 1–4, p. 215–242) tarp 1988 m. Budapešte vykusiame kongrese „Tikėjimas raganomis ir jų medžioklė Vidurio ir Rytų Europoje“ dokumentų.

¹⁸ Ankstyvieji duomenys apie širdis valgančias piktas būtybes buvo aptarti įvairiose knygose. Geriausia apžvalga apie „Indiculus superstitionum et paganiarum“ skelbiama: Saupe 1891; Widlak 1903–1904; šiuolaikinė interpretacija: Homann 1965; Harmening 1979; ypač 250 p. su tolimesnėmis nuorodomis.

¹⁹ Klasikinis kūrinys buvo pirmą kartą išleistas 1930 metais. Aš naudoju vėlesnę, atnaujintą versiją, vokišką 1970 m. vertimą, tiksliau, vėlesnį leidimą (Praz 1981).

²⁰ Rankraštį spaudai atidaviau 1990 m. liepą, todėl negalėjau remtis vėlesnėmis publikacijomis.

- Harmening, Dieter. 1979. *Superstitio. Überlieferungs- und theoriegeschichtliche Untersuchungen zur kirchlich-theologischen Aberglaubensliteratur des Mittelalters*. Berlin.
- Hauvette, H. 1912. "La 39e nouvelle du Décameron et la légende du "coeur mangé". In: *Romania*, 41, p. 184–205.
- Hibbard, Laura A. 1924. *Medieval Romance in England*. New York.
- Homann, Holger. 1965. *Der Indiculus Superstitionum et Paganiarum und verwandte Denkmäler*. (Dissertation.) Göttingen.
- Huffer, Franz. 1869. *Guillem de Cabestanh*. (Dissertation.) Göttingen.
- Lakits, Pál. 1966. *La Châtelaine de Vergi et l'évolution de la nouvelle courtoise*. (Studia romanica – Series litteraria 2). Debrecen.
- . 1967. A kaland változásai. Az ófrancia udvari novella történetéhez. (Modern Filológiai Füzetek 2.) Budapest.
- Langfors, A. 1924. *Les chansons de Guilhem de Cabestanh*. Paris.
- Lorenz, Emil. 1909. *Die altfranzösische Versnovelle von der Kastellanin von Vergi in späteren Bearbeitungen*. (Dissertation.) Halle a. S.
- Lyna, Frédéric. 1926. *Le Mortifiement de Vaine Plaisance de René d'Anjou. Étude du texte et des manuscrits à peintures*. Leyde.
- Matzke, John E. 1911. "The Legend of the Eaten Heart". In: *Modern Language Notes*, 26, p. 1–8.
- Matzke, John E., Delbouille, Maurice. 1936. *Le Roman du Castelain de Couci et de La Dame de Fayel par Jakemes*. (Édition établié a l'aide des notes de John E. Matzke par Maurice Delbouille.) Paris.
- Meier, John. 1934. "Drei alte deutsche Balladen 3. Das Brembergerlied". In: *Jahrbuch für Volksliedforschung*, 4, p. 56–65.
- . (Hrsg.) 1935. *Deutsche Volkslieder: Balladen. Erster Teil*. Berlin–Leipzig.
- Nyrop, Kristoffer. 1908. *Sangerens hjerte*. København.
- Pächt, Otto. 1973–1977. "René d'Anjou – Studien I–II". In: *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, Band 69 (Neue Folge Band XXXIII) (1973), p. 85–126; Band 73 (Neue Folge Band XXXVII), (1977), p. 7–106.
- Pächt, Otto, Thoss, Dagmar. 1974–1977. *Französische Schule*. Band I. Textband, Band II. Tafelband. Wien. In: Pächt, Otto (Hrsg.). *Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Österreichischen Nationalbibliothek*, Teil 12. = Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters 1. Reihe I. = Kleine Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften –Phil.-hist. Klasse 118.
- Paris, Gaston. 1879. "Le roman du Châtelain de Couci". In: *Romania*, 8, p. 343–373.
- . 1881. "Jakemon Sakesep". In: *Histoire littéraire de la France*, 28, p. 352–390.
- . 1883. "La légende du Châtelain de Couci dans l'Inde". In: *Romania*, 12, p. 359–363.
- Patzig, H. 1891. *Zur Geschichte der Herzmäre*. Berlin.
- Praz, Mario 1981. *Liebe, Tod und Teufel. Die schwarze Romantik*. (Deutscher Taschenbuch Verlag-Wissenschaft 4375.) München.
- Quatrebarbes, Th. (Comte de) 1846. In: *Oeuvres complètes du roi René*. Vol. IV. Angers.
- Röhrich, Lutz, Brednich, Rolf Wilhelm (Hrsg.). 1965–1967. *Deutsche Volkslieder. Texte und Melodien*. I–II. Düsseldorf.
- Saupe, Albin. 1891. *Der Indiculus superstitionum et paganiarum, ein Verzeichnis heidnischer und abergläubischer Gebräuche und Meinungen aus der Zeit Karls des Grossen, aus gleichzeitigen Schriften erläutert*. Leipzig.
- Schrade, Herbert. 1969. "Das Herz in Kunst und Geschichte". In: *Das Herz im Umkreis der Kunst*, Vol. 2, p. 9–62. Biberach an der Riss.

- Schröder, Edward, Rölleke, Heinz. 1981. Konrad von Würzburg: Heinrich von Kempten – Der Welt Lohn – Das Herzmaere. Mittelhochdeutscher Text nach der Ausgabe von Edward Schröder. Übersetzt, mit Anmerkungen und einem Nachwort versehen von Heinz Rölleke. (Reclam Universal-Bibliothek 2855.) Stuttgart.
- Smital, O., Winkler, E. 1926. Handschrift 2597: Herzog René von Anjou: Le livre du Couer d'Amours Épris. (Buch vom liebentbrannten Herzen). Vols. I–II. Wien.
- Starnmler, Wolfgang. 1963. "Wolframs "Willehalm" und Konrad von Würzburgs "Herzmäre" in mittelhochdeutscher Überlieferung". In: *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 82, p. 1–29.
- Stuip, René E.V. 1970. *La Châtelaine de Vergi*, édition critique... Paris-La Haye.
- . 1985. *La Chatelaine de Vergy*. (Textes établis et traduits par R. Stuip) (10/18: Bibliothèque médiévale 1699). Paris.
- Swynnerton, Charles. 1883. Four Legends of King Rasalu of Sialkot. In: *Folk-Lore Journal*, 1, March, p. 129–185.
- . 1984. *The Adventures of the Punjab Hero Raja Rasalu and other Folktales from the Punjab*. Calcutta.
- . 1903. *Romantic Tales from the Panjâb*. Westminster.
- . 1908. *Romantic Tales from the Panjâb with Indian Nights' Entertainment*. London.
- Trenkler, Ernst. 1946. Das Livre du couer d'amours épris des Herzogs René von Anjou. Wien.
- Unterkircher, Franz. 1975. Vom liebentbrannten Herzen. Graz.
- Voigt, Vilmos. 1991–1992. "La belle dame sans merci – Homok/Amhagen 1735". In: *Acta Ethnographica Hungarica*, 37, (1–4), p. 215–242.
- Wharton, Susan. 1980. *René d'Anjou: Le Livre du Couer d'Amours épris*. (Édité et présenté par S. Wharton) (10/18: Bibliothèque médiévale 1385). Paris.
- Widlak, Franz. 1903–1904. Die abergläubischen und heidnischen Gebräuche der alten Deutschen nach dem Zeugnisse der Synode von Liftinae im Jahre 743. Znaim (Schulprogramm).
- Zanders, J. 1913. Die altprovenzalische Prosanovelle, eine literaturhistorische Kritik der Trobadour-Biographien. (Romanistische Arbeiten II.) Halle.
- Zhirmunsky, V. M. 1979. *Sravnitel'noe literaturovedenie. Vostok i Zapad*, Leningrad, p. 375–396, 470–72. (Zhirmunsky, V. M. *Izbrannye trudy*).

The Heart Story

Summary

Key words: the Middle Ages, the story, beloved, heart, eating, women

The article discusses the medieval stories about stealing the heart when sleeping at night and later tearing or eating it. One of the most important and beautiful depictions of the „stealing heart“ scene is to be found in the famous love allegory *Le livre du couer d'amours épris* by „king“ René Ier d'Anjou, dit le Bon (1409–1480). A bizarre motif in medieval European literature should also be mentioned: the topic of „eating one's lover's heart“. Usually called by the German name *Herzmäre* (= Heart-story), the story might stem from Late Ancient India. European witchcraft texts refer often to heart eating women. As for the belief on the origin of witches, eating the heart, early German sources rejecting (and thus quoting) pagan beliefs are of utmost importance.